

ANDRZEJ K. PALUCH
(19 II 1944 – 7 XI 2006)

Profesor Andrzej K. Paluch należał do pokolenia, którego przygoda intelektualna z antropologią społeczną i socjologią rozpoczęła się po dramatycznych dla polskiego szkolnictwa wyższego wydarzeniach marcowych roku 1968, gdy pytać należało już nie tylko o logiczną spójność określonych paradygmatów naukowego myślenia, lecz także — a może nawet przede wszystkim — o sens zdarzeń rozgrywających się w kraju *hic et nunc*. Stawianie pierwszych samodzielnych kroków po obu tych ścieżkach ułatwiło mu pluralistyczne środowisko naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, w tym złożone z postaci, które karierę naukową rozpoczynały jeszcze w Drugiej Rzeczypospolitej, a jednocześnie takich, którym nieobca była atmosfera życia naukowego zachodnich uniwersytetów i doświadczenie emigracyjne polskiej diaspory. Te impulsy i własna ciekawość świata spowodowały, że po latach The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Northern Ireland przyjął Go do swego grona jako członka honorowego.

Jego droga społecznego stawania się zaczęła się w rodzinie krakowskich rzemieślników zamieszkałych na Piaskach (dziś ul. Józefa Szujskiego). Po wczesnej śmierci ojca Stanisława (w 1955 r.) zasadniczy wpływ na rozwój osobowości syna wywiera matka Julia. Po szkole podstawowej zostaje przyjęty do elitarnego Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych, gdzie pomocną dłoń poda mu przede wszystkim grafik Adam Hoffman (nie tylko pedagog w Liceum, lecz równocześnie nauczyciel akademicki w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych).

Zafascynowany kulturą ludową, w 1963 r. rozpoczyna studia etnograficzne w Uniwersytecie Jagiellońskim. Spotyka tam Andrzeja Waligórskiego (ucznia Bronisława Malinowskiego, w latach 1946–1948 badacza terenowego przemian modernizacyjnych w społeczności nilockich Luo w Zachodniej Kenii, znającego także doskonale klimat poznawczy i metody badawcze brytyjskich uniwersytetów, kierującego w Katedrze Etnografii Ogólnej i Socjo-

logii UJ Zakładem Etnografii i Socjologii Ludów Afrykańskich oraz współpracującego z Katedrą Etnografii Słowian) i to on właśnie zostaje Jego mistrzem. U niego nie tylko uczy się funkcjonalnego modelu analizy kultury i życia społecznego, lecz również opanowuje warsztat badań terenowych. Przedmiotem pierwszych badań zrodzonych z tej inspiracji było rzemiosło ludowe na Spiszu, drugich — proces adaptacyjny ludności polskiej do warunków Ziemi Zachodnich (na przykładzie osadników w opolskim Koszowie).

Pod kierownictwem Andrzeja Waligórskiego (wtedy docenta — później profesora tytularnego) pisze i broni (w 1968 r.) pracę magisterską poświęconą rozwojowi miast i urbanizacji w Afryce Zachodniej¹. Waligórski zostaje też promotorem pracy doktorskiej Andrzeja Palucha („Przemiany społeczne i kulturowe w Afryce współczesnej. Rozwój miast i urbanizacja”, obronionej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ w 1972 r.) oraz inspiratorem jego książki habilitacyjnej (*Konflikt, modernizacja i zmiana społeczna. Analiza i krytyka teorii funkcjonalnej*, opublikowanej przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w 1976 r.; kolokwium odbyło się na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ w 1977 r.). W czternaście lat później Andrzej Paluch uzyskuje tytuł profesora.

W Uniwersytecie Jagiellońskim Andrzej Paluch pracuje kolejno na stanowiskach: stażysty (Katedra Etnografii Ogólnej i Socjologii, 1968), asystenta i starszego asystenta (KEOiS, 1969–1972), adiunkta (Instytut Socjologii, 1972–1977), docenta (IS, 1978–90) i profesora nadzwyczajnego (IS, 1991–2006). W Instytucie Socjologii UJ przez dwa lata pełni obowiązki kierownika Zakładu Socjologii Kultury i Wychowania (1978–1980), przekształconego w 1980 r. w Zakład Antropologii Społecznej. Andrzej Paluch kieruje nim przez następne osiemnaście lat! Jest także kolejno: zastępcą dyrektora (1979–1980, 1993–1984, 1986–1988) i dyrektorem Instytutu Socjologii UJ (1988–1990) oraz prodziekanem Wydziału Filozoficznego UJ (1991–1994). Wreszcie w 1986 r. — w ramach stworzonego przez Józefa A. Gierowskiego pierwszego na polskich uniwersytetach po drugiej wojnie światowej Zakładu Historii i Kultury Żydów w Polsce — organizuje Pracownię Socjologiczno-Etnograficzną i kieruje jej pracami. Przez wiele lat uczestniczy także w życiu naukowym Instytutu Badań Polonijnych UJ. Ostatnio pracował w Instytucie Socjologii UJ w Zakładzie Metod i Technik Badawczych (2002–2006).

Począwszy od połowy lat siedemdziesiątych swoje wykształcenie, warsztat badawczy i umiejętności dydaktyczne rozwija dzięki wyjazdom zagranicznym. Trzykrotnie zostaje *research fellow* w Wielkiej Brytanii (w roku akademickim 1974/1975 i w 1986 r. w Cambridge University oraz w 1979 r. w London School of Economics), trzykrotnie *research fellow* i *visiting professor* w Stanach

---

¹ „Kultura i Społeczeństwo” publikuje jej skrót pt. *Rozwój miast i urbanizacja w Afryce Zachodniej*, w zeszycie 1969, nr 2, s. 293–315.

Zjednoczonych (w roku akademickim 1980/1981 w Wayne State University, następnie w 1984/1985 w Yale University oraz w 1985 r. w University of Michigan), a w 1989 r. *visiting professor* w Cape Town University (Republika Południowej Afryki).

Praca w wielkich ośrodkach naukowych, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii, umożliwiła Andrzejowi Paluchowi nie tylko bezpośredni dostęp do materiałów archiwalnych pozostałych po Bronisławie Malinowskim, lecz również osobisty kontakt z jego córkami (Józefą Stuart-Malinowską, Wandą Allen-Malinowską i Heleną Wayne-Malinowską) oraz z profesorem Raymondem Firthem, najwybitniejszym uczniem i następcą Malinowskiego w Katedrze Antropologii Społecznej w London School of Economics. Każdy z tych kontaktów zaowocował w inny sposób.

Dostęp do bibliotek uniwersyteckich i materiały archiwalne, w tym przechowywane w archiwum domowym Heleny Wayne-Malinowskiej, umożliwiły Andrzejowi Paluchowi napisanie monografii przedstawiającej polskiemu czytelnikowi postać i twórczość Bronisława Malinowskiego (*Malinowski*, Warszawa 1981), a także przekonały, że przerwane przez śmierć Andrzeja Waligórskiego w 1974 r. marzenia o pierwszej polskojęzycznej edycji dzieł wszystkich Bronisława Malinowskiego mogą być jednak podjęte od nowa i, co jeszcze ważniejsze, zrealizowane. To dzięki planom i argumentom Andrzeja Palucha udało się wtedy przekonać Wydział I PAN oraz Prezydium PAN, aby powołać Komitet Redakcyjny, rozpocząć tłumaczenie kolejnych tomów, opatrzyć je wstępem i przypisami, a wreszcie w 1980 r. wydać tom pierwszy *Dzieł*. Do 1990 r. ukazało się w sumie siedem tomów, a każdy z nich poprzedzony erudycyjnym wstępem napisanym przez Andrzeja Palucha².

Rozpoczęte przez Andrzeja Palucha starania o publikację dzienników Malinowskiego znakomicie podjęła i doprowadziła do końca Grażyna Kubica (Bronisław Malinowski, *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*, Kraków 2002). Z kolei ukoronowaniem więzi z profesorem Raymondem Firthem było nadanie mu w 1984 r. przez Uniwersytet Jagielloński tytułu doktora *honoris causa*. Uroczystość ta i towarzysząca jej dwudniowa konferencja, zainspirowane i zorganizowane przez — wtedy jeszcze docenta — Andrzeja Palucha, były nie tylko symbolicznym zgromadzeniem czołowych kontynuatorów i interpretatorów dorobku naukowego Bronisława Malinowskiego, lecz także ważnym bodźcem stymulującym rozwój polskiej antropologii społecznej.

Począwszy od połowy lat siedemdziesiątych w publikacjach naukowych Andrzeja Palucha zaczynają się pojawiać także jeszcze inne wątki. Należą do nich przede wszystkim analizy:

² Wsparcie tych wcześniejszych planów przez Janusza Muchę i jego osobisty wkład pracy spowodowały, że w dwadzieścia lat później, w latach 2000–2004, dotarło do rąk polskiego czytelnika jeszcze sześć tomów.

— koncepcji metodologicznych Karla Poppera, rozważań Claude'a Lévi-Straussa nad pojęciem struktury w naukach społecznych, różnych teorii zmiany społecznej i modernizacji;

— funkcjonalizmu Bronisława Malinowskiego oraz jego ujęcia potrzeb ludzkich i zmian kulturowych;

— procesu zmian społecznych i kulturowych w różnych częściach Afryki;

— stosunków interetnicznych w krajach osadniczych, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Polonii amerykańskiej;

— problemów teoretycznych i metodologicznych badań nad tożsamością (jednostkową i zbiorową) i utożsamianiem;

— dziejów Żydów w Polsce.

Andrzej Paluch pisał także ekspertyzy poprzedzone badaniami empirycznymi, poświęcone między innymi społecznie optymalnym warunkom racjonalnego zagospodarowania dorzecza górnej Wisły czy na przykład funkcjom i roli średniego szkolnictwa plastycznego w Polsce. Jego studia były publikowane nie tylko po polsku, lecz także po angielsku i francusku. Część z nich wprowadzała do piśmiennictwa polskiego problemy, którym jeszcze w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nie poświęcano dostatecznej uwagi. Poza pisaniem prac własnych dużo czasu poświęcał także na badania zbiorowe: pisał ich programy, zdobywał środki, organizował zespoły, redagował książki powstające jako rezultat tych przedsięwzięć poznawczych. Dobrym przykładem takich książek są: *Założenia teorii asymilacji* (tom przygotowany wspólnie z Hieronimem Kubiakiem, Wrocław–Gdańsk 1980), *Sytuacja mniejszościowa i tożsamość* (tom zredagowany wspólnie ze Zdzisławem Machem, Kraków 1992) oraz *The Jews in Poland* (Cracow 1992).

Jako nauczyciel akademicki, kierował dziesiątkami prac magisterskich i był promotorem czterech rozpraw doktorskich obronionych na Wydziale Filozoficznym UJ (w 1985 r. Marii Flis „Antropologia społeczna A. R. Radcliff-Browna” oraz Zdzisława Macha „Kultura i osobowość w amerykańskiej antropologii kulturowej”, w 1987 r. Haliny Rusek „Cieszyn w procesie przemian społeczno-kulturowych”, w 1997 r. Jacka Nowaka „Dynamika tożsamości Łemków wobec przemian w Europie Środkowej”).

Przez ostatnie trzy lata profesor Andrzej Paluch pracował nad książką *Socjologia języka*, która miała być ogłoszona drukiem przez Wydawnictwo Naukowe Scholar w ramach zaprogramowanej przez Piotra Sztompkę serii „Wykłady z socjologii”. Niestety, choroba nie pozwoliła Mu jej dokończyć...

W nekrologu wywieszonym w budynkach Uniwersytetu Jagiellońskiego napisano:

„Wychował liczne grono uczniów, których zainteresował antropologią społeczną, a stworzony przez Niego Zakład był przez wiele lat jedyną placówką naukową w Europie Wschodniej, która podejmowała tę problematykę.

Jego wielką pasją były góry, po których wspinał się od wczesnej młodości. Alpinizm stanowił dlań wyzwanie, ale także romantyczną przygodę i artystyczną inspirację”.

W dniu 16 listopada na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie córka Ewa pożegnała swego ojca następującym czterowierszem Jana Kasprowicza:

„Dodam też jedno, jeżeli
Zbyt będzie lekka ma waga:
Kochałem najlichsze źdźbło trawy
I człeka, co z losem się zмага”.

Żegnaj, przyjacielu!

Kraków, listopad 2006 r.

Hieronim Kubiak